

Mária MATIOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Slovensko
mmatiova@ukf.sk

**KOGNITÍVNA KONCEPTUALIZÁCIA ŠKODORADOSTI
V SLOVENSKOM JAZYKU:
ŠKODORADOŠŤ AKO EMÓCIA¹**

Mária MATIOVÁ

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

**A COGNITIVE CONCEPTUALIZATION OF MALEVOLENCE
IN SLOVAK LANGUAGE:
MALEVOLENCE AS AN EMOTION²**

One of the elementary premises of cognitive linguistics is the assumption that vocabulary, the phraseological fund, grammar and semantic links between other language units reflect the way of thinking, understanding and interpretation of the world. Metaphor is, in this respect, observed not only as a language means but as a result of the author's creativity. It is an immanent part of human communication, arising from subjective experience, closely tied with the cognitive processes. This text deals with the cognitive reconstruction of the concept of malevolence in Slovak language. Standardized language structures, implying the knowledge that creates the emotional world of the Slovak lingual and cultural community, are the subject of this analysis. In addition to an analysis of the cognitive "profiling" of the term, culturally specific discrepancies in the structure of experience – which are the basis of such conceptualization – are observed.

Keywords: Conceptualization. Malevolence. Anthropocentrism. Cultural determination. Slovak language

Bázou škodoradosti sú príjemné pocity, ktoré vznikajú v mozgu pri spracovávaní negatívnych informácií o živote iných. Podľa P. Dinku je človek biologický tvor, ktorý má sklony tešiť sa z nešťastia iných, raduje sa z toho, že jemu sa nič podobné (neprijemné, tragické) neprihodilo, vyžíva sa v klebetách, v

¹ Článok bol publikovaný s finančnou podporou Univerzitetnej grantovej agentúry Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci projektu č. 1-14-213-02 „Analýza lingválnych a extralingválnych prostriedkov podieľajúcich sa na realizácii princípu bulvárnosti v slovenských printových masmédiách“.

² The article was published with the financial support of the University Grant Agency of the University of Constantine Philosopher in Nitra, as part of a project number III/14/2017 Metaphorical interpretation of human body denomination in the Slovak language.

sexuálnych excesoch, rád sa pozerá na brutalitu a násilie, samozrejme, ak sa ho to netýka (Dinka, 2008, s. 22).

Biologickú bázu škodoradosti a závisť potvrdzuje aj výskum H. Takahashiho z Národného ústavu pre rádiológiu v Japonsku. Prostredníctvom magnetickej rezonancie sledoval mozgovú aktivitu 19 respondentov (vysokoškolskí študenti v priemernom veku 22 rokov – 10 mužov a 9 žien), ktorí opisovali svoje pocity po prečítaní príbehov o úspechoch a zlyhaniach figurantov. Výsledky priniesli zaujímavé zistenia: vnemy podnecujúce závisť spracováva mozog človeka podobne ako bolesť. Naopak utrpenie, neúspech figurantov (s podobnými ašpiráciami, ale lepšími kvalitami) vyvolávajúci škodoradosť, aktivizoval tie časti mozgu, ktoré sú zodpovedné za sexuálne uspokojenie, prípadne uspokojenie elementárnych životných potrieb, napríklad potravy. Škodoradosť a závisť sú vo vzájomnej relácii. Čím väčšiu závisť človek prežíva, tým intenzívnejšia je jeho mozgová aktivita v centre bolesti a následne silnejšie prežívanie škodoradosti pri zlyhaní ľudí, ktorým závidíme (spojené s pocitom fyzického uspokojenia) (Takahashi, 2009, s. 937–939). Obidve emócie čerpajú z rivality, sociálnej evalvácie a komparácie.

Napriek tomu, že *škodoradosť* sa spája primárne s negatívnymi konotáciami (predovšetkým z morálneho aspektu), dôkazom čoho sú aj jej synonymá: *zlomyseľnosť*, *zlovôľa*, *uštípačnosť*, vedie k biologickému pocitu uspokojenia. Svedčí o tom aj v slovenskom jazyku frekventovaná frazeologická jednotka: *škodoradosť je najlepšia radosť*, prípadne tvar s elipsou: *škodoradosť – najlepšia radosť*.

Lexéma *škodoradosť* vzniká kompozíciou dvoch motivujúcich slov s opozitným sémantickým kvalifikátorom. Zatiaľ čo lexéma *škoda* implikuje negatívne konotácie (stratu niečoho, nevýhodu, neúspech), slovo *radosť* evokuje pozitívny duševný stav. Kompozitum *škodoradosť* je bázou derivácie ďalších motivátov – substantív: *škodoradostník* (nositeľ vlastnosti) a *škodoradostnosť* (spredmetnená vlastnosť), adjektíva *škodoradostný* a adverbia *škodoradostne*.

1. Deskripcia sémantiky lexémy *škodoradosť*

Napriek univerzálnej biologickej báze sú emócie vo veľkej miere determinované aj kultúrou daného jazykového spoločenstva, t. j. istými, pre danú kultúru špecifickými štandardizáciami, ktoré prenikajú aj do jazyka. Prostredníctvom sociálnych interakcií sa tak bázový koncept *škodoradosť* obohacuje o ďalší systém znalostí ukrytý v ustálených jazykových výrazoch.

Lexému *škodoradosť* v slovenskom jazyku chápeme ako príjemný duševný pocit, ktorý pociťujeme z hmotnej alebo inej straty či poškodenia niečoho, čo patrí iným. Súčasťou lexikografickej deskripcie sémantiky lexémy *škodoradosť* je opis stavu, ktorý danú emóciu sprevádza, ako aj explicitných fyzických indikátorov poukazujúcich na jej prežívanie. Výklad lexémy dopĺňa opis impulzov stimulujúcich pociťovanie škodoradosti.

Vybrané slovníky vymedzujú sémantiku analyzovaného slova nasledovne:

– *Slovník slovenského jazyka IV. (1964): škodoradosť* – „... zlomyseľná radosť zo škody, z nešťastia, ťažkostí ap. iného: *Oči svietia jej škodoradosťou.* (Tim.)...“ (Slovník slovenského jazyka IV., 1964, s. 416),

– *Krátky slovník slovenského jazyka (2003): škodoradosť* – „zlomyseľná radosť zo škody, z nešťastia ap. iného: *ľudská š.; oči mu svietili od š-i*“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, s. 740).

I. Stuchlíková, odborníčka v problematike negatívnej emocionality a motivácie, škodoradosť zaraďuje do kategórie emócií „ja“ verzus „ty“ (podobne ako závisť), ktorá je determinovaná vzťahom k iným ľuďom. Zatiaľ čo závisť v nás podnecuje dobrý osud iných ľudí, bázou škodoradosti je pozitívne hodnotenie ich neúspechu. (Stuchlíková, 2007, s. 165) Elementárnym konštituentom obidvoch emócií je teda evalvácia, ktorá je implicitnou súčasťou ustálených jazykových spojení.

Ako sme už uviedli, koncept *škodoradosť* implikuje rozmanité znalosti, ktoré sú ukotvené v štandardizovaných spojeniach v slovenskom jazyku. Keďže daný pojem prislúcha abstraktnej, hmotne neuchopiteľnej entite, uvažujeme a komunikujeme o ňom prostredníctvom metaforického transferu. Dôkazom toho je metaforické spojenie: *oči svietia škodoradosťou/od škodoradosti*. Daný koncept mentálne a jazykovo stvárnujeme prostredníctvom odkazu na zmyslovú skúsenosť so svetlom, respektíve so svetelným zdrojom. V komparácii s lexikografickou deskripciou sémantiky lexémy *závisť* (*zozelenieť od závisťi, žltá závisť atď.*) je zaujímavá absencia spojenia *škodoradosti* s pomenovaniami farieb.

2. Konceptuálne metafory pojmu *škodoradosť*

Kognitívno-lingvistická analýza súboru štandardizovaných spojení v slovenskom jazyku ukázala, že *škodoradosť* frekventovane interpretujeme na báze skúseností s nepriateľskou osobou, s protivníkom. O škodoradosti uvažujeme, prežívame ju a jazykovo uchopujeme prostredníctvom kognitívnych metafor ako človeka, ktorý nás ohrozuje, chce nás ovládnuť, manipulovať nami. *Škodoradosť* interpretujeme ako externého činiteľa ovplyvňujúceho správanie a konanie ľudskej bytosti. Konceptualizujeme ju ako silného, nebezpečného protivníka, ktorý sa subjektu zmocňuje a aj napriek aktivite podlieha jej zničujúcemu vplyvu: *nemôže sa ubrániť škodoradosti, zmocnila sa ho škodoradosť, strhla ho škodoradosť*, prípadne môžeme byť živým terčom škodoradosti, obeťou škodoradosti.

Bázou uvedených personifikačných metafor je konceptuálna metafora ŠKODORADOSŤ JE PROTIVNÍK. Napriek tomu, že škodoradosť vnímame ako závisť, t. j. ako silného, nebezpečného súpera, evidujeme aj menej štandardizované (respektíve neštandardizované) kognitívne metafory poukazujúce na možnosť premôcť ju: *potlačil škodoradosť, láska ho oslobodila od škodoradosti*. Sporadický výskyt výrokov zdôrazňujúcich prevahu človeka svedčí o ustálenom vnímaní *škodoradosti* ako intenzívnej a veľmi ťažko ovládnuteľnej emócií, ktorá negatívne determinuje spôsob uvažovania človeka.

V SNK sme zaevidovali zriedkavý výskyt personifikačných metafor, v rámci ktorých o *škodoradosti* uvažujeme ako o ŽIVEJ BYTOSTI, ktorá nás sprevádza, živíme ju a uspokojujeme: *jej slová sprevádza škodoradosť, často sa stretáva so škodoradosťou, jeho úspech živí škodoradosť, ukojil ich škodoradosť*.

Škodoradosť pôsobí DEFORMUJÚCO nielen na psychiku: *zlomila ho škodoradosť*, ale aj na vzhľad či vonkajšie prejavy správania. Metaforické spojenia: *je to grimasa škodoradosti, ozval sa rehot škodoradosti, škodoradosť mu znetvorila črty tváre, oči sa mu vypučili škodoradosťou, hlas mu preskakoval od škodoradosti*, zdôrazňujú externé prejavy prežívania danej emócie – neprírodný výraz/znetvorenie tváre, posmešný (až zlostný) a hlasný smiech, prerušenie plynulého toku reči. Uvedené metafory dokazujú, že *škodoradosť* interpretujeme ako činiteľa, ktorý má na naše myslenie, vzhľad a správanie deformačný účinok.

Doposiaľ uvedené konceptualizácie zdôrazňujú bázu interpretácie danej emócie. Je ňou systém znalostí spätý s negatívnymi konotáciami. Interpretujeme ju ako nebezpečnú, ohrozujúcu osobu či deformačný živel, negatívne podmieňujúci prežívanie a poznávanie človeka. Podobný charakter má aj metaforická konceptualizácia *škodoradosti* ako CHOROBY, škodlivého javu narušajúceho ľudské zdravie (najmä psychické): *trpí škodoradosťou, nainfikoval/nakazil ho škodoradosťou*.

Bezprostredná skúsenosť so stavom choroby, keď je naše telo alebo duša zasiahnuté nákazou či iným neduhom, nám umožňuje *škodoradosť* personifikovať a konceptualizovať ako PACIENTA: *chorá/zdravá škodoradosť*. Atribút „chorý“ v tomto prípade indikuje veľkú, abnormálnu intenzitu emócie, spojenej s chorobnými symptómami. Naopak adjektívum *zdravý* v spojení so *škodoradosťou* naznačuje takú mieru emočného prežívania, ktorá nenaruša mravné normy (vzťahujúce sa na správanie a konanie človeka), v istej miere má na zdravie človeka dokonca blahodarný účinok.

Bázou konceptuálnej metafory ŠKODORADOSŤ JE OHEŇ (HORÚCA ENTITA) sú znalosti o úkaze, ktorý sa prejavuje pri horení teplom a svetlom. Podobne ako predchádzajúce koncepty, aj oheň asociuje nebezpečenstvo, ohrozenie, má deštruktívny účinok. Odkrytím sémantických odtienkov verb, s ktorými sa *škodoradosť* spája, dokážeme interpretovať intenzitu, prípadne fázu emočného prežívania. Sloveso *blčať*, obsiahnuté v jazykových spojeniach: *blčí v ňom škodoradosť, v očiach mu vzbĺkli iskry škodoradosti*, indikuje prudké, intenzívne emočné prežívanie, ktoré sa explicitne prejavuje vonkajšími symptómami.

V SNK sme zaevidovali aj metaforické výroky: *v duši mu zahorel plamienok škodoradosti, v očiach sa mu blysla iskrička škodoradosti*. Deminutíva *plamienok, iskrička*, ako aj verbum *blysnúť*, t. j. „... náhle sa zjaviť, preblesknúť...“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, s. 71), naznačujú nepatrné prežívanie *škodoradosti*, ktorá je v zárodku, ale má potenciál ďalšieho vzrastu. Na rozdiel od jej konceptualizácie ako protivníka, vonkajšieho činiteľa, je v tomto prípade interpretovaná ako entita vnútri priestoru, v ktorom prebieha proces (horenie), t. j. emočné prežívanie. Vnímanie *škodoradosti* ako vnútorného živlu indikuje prepozícia „v“.

Škodoradosť interpretujeme aj na báze konceptuálnej metafory ŠKODORADOSŤ JE ZÁPALNÁ LÁTKA. Jej deštruktívna sila, spojená s prudkým uvoľnením množstva energie, je východiskom interpretácie kognitívnej metafory: *výbuch škodoradosti*.

Základom pojmovej metafory ŠKODORADOSŤ JE ZVIERA, je interpretácia emócie ako koňa – zvieratá, ktoré môžeme ovládať prostredníctvom konského postroja. Ak *škodoradosti popustíme uzdu*, dávame jej voľný priebeh. V rámci danej zdrojovej domény evidujeme aj spojenie: *zakuklená škodoradosť*. O emócií v tomto prípade uvažujeme, opierajúc sa o znalosti, ktoré sa týkajú ranej etapy vývinu hmyzu. Atribút *zakuklený* je v tomto prípade obohatený o sekundárny metaforický význam – tajný, skrytý, utajený (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, s. 910).

Jednou z elementárnych zdrojových sfér, z ktorých pri konceptualizácii pojmov čerpáme, sú skúsenosti s flórou, s rastlinstvom, ktoré nás denne obklopuje, sledujeme jeho zrod, rast i zánik. Konceptuálna metafora ŠKODORADOSŤ JE RASTLINA sa jazykovo realizuje prostredníctvom kognitívnych metafor: *je v tom zrnko škodoradosti, rastie v ňom škodoradosť*. V oboch prípadoch ide o komplexnú metaforu, v rámci ktorej je emócia interpretovaná ako rastlina uložená v nádobe. V SNK sme zaevidovali aj ustálené metaforické spojenie: *pichľavá škodoradosť*, spájajúce sa s negatívnymi konotáciami, s nedostatkom ohľaduplnosti voči druhému človeku. Jeho imanentnou súčasťou je elementárna znalosť, že danú emóciu interpretujeme ako deštruktívneho, poškodzujúceho činiteľa, spôsobujúceho krátku, ale ostrú (duševnú) bolesť.

V metaforických výrokoch: *zaplavila ho vlna škodoradosti, vyvolal vlnu škodoradosti, po tele sa mu rozliala škodoradosť, dvíha sa v ňom vlna škodoradosti*, prípadne *je v tom kvapka škodoradosti, číra škodoradosť*, sa manifestuje vnímanie abstraktného konceptu ako TEKUTINY (pohybujúcej sa), ktorá sa môže rozlievať, prúdiť, zaplaviť človeka, môže mať veľký obsah (vlna) aj malý (kvapka). Atribút *číry* označuje primárne entitu, substanciu bez nečistôt. V rámci metaforického transferu sa obohacuje o sekundárny význam indikujúci skutočné, úplné prežívanie emócie, ktoré je explicitne rozpoznateľné na základe správania a konania človeka.

Podobne ako *hnev* či *závisť*, aj *škodoradosť* konceptualizujeme ako kvapalinu, ktorá sa pod vplyvom zahrievania v nádobe dostáva do varu a pri dostatočnom nahromadení tlaku vyviera. Danej interpretácii škodoradosti ako HORÚCEJ TEKUTINY (v nádobe) zodpovedá metaforické vyjadrenie: *chcel potlačiť náhle vyvretú škodoradosť*. Aj daná konceptualizácia dokazuje, že zdrojovou oblasťou pojmových metafor nefyzických javov sú v mnohých prípadoch elementárne zmyslové skúsenosti. Zmysly umožňujú človeku orientovať sa v okolitom svete, ale aj v sebe samom, vo svojom vnútri.

Pojem škodoradosť v slovenskom jazyku interpretujeme aj na báze konceptuálnej metafory ŠKODORADOSŤ JE ZDROJ SVETLA. Zraková percepcia zastupuje v konceptuálnom systéme poznanie nielen intelektuálne, ale aj emocionálne. Vidieť niečo znamená poznať to, pochopiť, rozumieť tomu, uvedomiť si to. V rámci metaforického transferu slúži daná zdrojová oblasť aj na vyjadrenie mravnosti: *uhýbať pohľadom, pozerat' sa priamo do očí*. Ako uvádza I. Vaňová, v

češtine a v ďalších slovanských jazykoch je spojenie videnia a poznania posilnené aj tým, že slovesá vidieť a vedieť majú rovnakú etymologickú bázu (Vaňková, 2005, s. 131–132).

Verbum *vidieť* v kognitívnej metafore: *vidí drobný záblesk škodoradosti* indikuje uvedomenie si, rozpoznanie emočného prežívania. *Škodoradosť* zároveň konceptualizujeme na báze štruktúracie vizuálnej skúsenosti s rýchlym a krátkym objavením svetla. Metaforické spojenie: *záblesk škodoradosti* interpretujeme ako náznak, slabý prejav emočného prežívania. Naopak intenzívne, zreteľné prežívanie škodoradosti evokujú spojenia, ktorých imanentnou súčasťou sú verbá *žiariť, svietiť*: *zažiaril škodoradosťou, v očiach mu svieti škodoradosť, škodoradosť jej žiarila z tváre, jeho oči žiarili/svietili škodoradosťou*. Jas zvyčajne konotuje niečo, čo je dobre viditeľné, zjavné.

Škodoradosť (zdroj svetla) v mnohých prípadoch zároveň konceptualizujeme ako entitu uloženú v nádobe. Polohovosť, dynamickosť, t. j. umiestnenie v očiach, v tvári (v centrálnych oblastiach, na základe ktorých dokážeme rozpoznať rôzne druhy emócií), prípadne premiestňovanie, naznačujú prepozície „v“ a „z“. Daná zdrojová oblasť (svetlo) nám umožňuje o *škodoradosti* uvažovať a jazykovo ju konkretizovať ako entitu percipovateľnú zrakovým vnemom, ako fyzikálny, zmyslovo vnímateľný jav. Dôkazom konceptualizácie *škodoradosti* ako entity percipovateľnej zrakom sú atribúty, ktoré sme zaevidovali v SNK: *škodoradosť – zjavná, očividná*. V prípade, že symptómy prežívania danej emócie nie sú prístupné priamemu pozorovaniu, interpretujeme ju ako niečo, čo je skrývané, utajované pred inými osobami: *tajná, skrytá škodoradosť*, prípadne sa ojedinele spája s atribútom *tajomný: tajomná škodoradosť*.

Napriek tomu, že slovenčinu zaraďujeme k vizuálne orientovaným jazykom, ktoré nadväzujú na tradíciu reprezentovanú starovekým Gréckom (Pokorný, 2010, s. 227), pri konceptualizácii abstraktných pojmov je mentálna aktivita koncentrovaná nielen do očí, ale aj do uší. Ako sme už uviedli, porozumenie, chápanie, prípadne poznanie, t. j. mentálne aktivity, ale aj emočné prežívanie a pociťovanie spájame so ZRAKOVOU PERCEPCIU: *vidím v jeho očiach škodoradosť* (prípadne aj *vidím ti do hlavy, vidím, že sa dohodneme, zahľadeli sa do seba atď.*). Dôvodom je jej preferencia ako ústredného zdroja informácií o okolitom svete. Vieme, že *lepšie je raz vidieť ako dvakrát počuť*. Pri interpretácii sveta sa však opierame aj o AUDIÁLNU SKÚSENOŠŤ. Verbá počutia a uší (orgány sluchovej percepcie) sú často späté s koncentrovaným vnímaním, napríklad odhalením emočného prežívania, ktoré signalizuje hlas hovoriaceho.

Z uvedeného vyplýva, že cieľovou doménou metaforických spojení, ktoré sú motivované audiálnou percepciou, sluchom, sú aj pojmy emócií. V porovnaní s interpretáciou *závisti* je skúsenosť s percepciou zvuku pri konceptualizácii *škodoradosti* produktívnejšia. Jazykovou realizáciou pojmovej metafory ŠKODORADOSŤ JE ZVUK, sú kognitívne metafory: *v hlase mu znie/zazvučala/ozvala sa škodoradosť, znie to ako škodoradosť, v jeho hlase počujem škodoradosť*.

Bázou metaforického transferu je zároveň interpretácia škodoradosti ako entity uloženej v nádobe (v hlase).

Ďalšie aspekty uvažovania o emóciách súvisia s intenzitou sluchového vnemu, t. j. s tichom a hlasitosťou. Evidujeme však iba spojenie *škodoradosti* s atribútom *tichý: tichá škodoradosť*. Nízka intenzita zvuku v rámci daného metaforického prenosu naznačuje skrytosť, utajenosť či snahu o potlačenie danej emócie.

Napriek tomu, že najmenej informácií prijímame čuchom a chuťou (zrakom prijímame viac ako 90% informácií), sú významnými zdrojovými oblasťami, z ktorých čerpáme pri konceptualizácii mnohých nehmotných entít (Nakonečný, 1995, s. 250). ČUCHOVÉ VNEMY sú späté s interpretáciou konceptov emócií. Slovo *škodoradosť* sa vyskytlo v štandardizovaných spojeniach s verbom *zaváňať*, t. j. v danom kontexte so synonymom lexémy *smrdieť: jej postoj zaváňa škodoradosťou, zádrapky susediek zaváňajú škodoradosťou, tento deň zaváňa škodoradosťou*. Šírenie pachu, ktorý percipujeme čuchom, sa metaforicky vzťahuje aj na nehmotné, nefyzické javy – rozpoznanie, vnímanie naznačovaného prežívania škodoradosti.

Bázou prežívania emócií je v mnohých prípadoch štruktúrácia skúseností s PERCEPCIOU CHUTÍ a ich pozitívnu či negatívnu evalváciou, ktorá je podmienená nielen druhom konzumovanej potravy, ale aj kultúrou (Nakonečný, 1995, s. 183). Zároveň je determinovaná aj genetickými predispozíciami a skoršími skúsenosťami (Atkinsonová a kol., 1995, s. 165). Ako uvádza I. Vaňková, v českom jazyku sa neopránený pocit krivdy spája prevažne s kyslou chuťou (Vaňková, 2005, s. 162). V slovenskom jazyku sme podobné spojenie nezaevidovali. *Škodoradosť* interpretujeme ako entitu s trpkou chuťou, ktorá konotuje nespravodlivosť, smútok, bolestivý účinok, zranenie psychického charakteru: *trpká škodoradosť*.

Konceptuálna metafora ŠKODORADOSŤ JE POTRAVA (SUBSTANCIA, ENTITA), sa jazykovo realizuje aj v ďalšej kognitívnej metafore, v rámci ktorej o danom koncepte uvažujeme ako o tepelne neupravenej strave, prípadne ako o ešte nespracovanej surovine vyskytujúcej sa v prírodnom stave. Štandardizované spojenie: *surová škodoradosť* sa spája s výrazne negatívnymi konotáciami – krutosť, bezcitnosť, hrubosť, neľútostnosť, bezohľadnosť, neslušnosť.

Pojmové metafory, ktoré nám umožňujú mentálne a jazykovo uchopiť abstraktné javy, udalosti, myšlienky, emócie ako entity, sú prirodzenou súčasťou každodenného uvažovania a komunikácie o okolitom svete. Doposiaľ uvedené metaforické konceptualizácie emócie ako hmotnej entity môžeme označiť ako zložené či komplexné pojmové metafory. Napríklad východiskom metaforickej štruktúrácie škodoradosti ako rastliny je jednoduchá konceptuálna metafora ŠKODORADOSŤ JE ENTITA.

Škodoradosť však v mnohých prípadoch interpretujeme výhradne na báze elementárnych ontologických metafor, ktoré nám ju umožňujú jasnejšie vymedziť a definovať. Ak ju konceptualizujeme ako hmotnú entitu, uvažujeme a hovoríme o nej ako o veci, s ktorou môžeme manipulovať, chytiť ju či vrátiť: *zachytil kus škodoradosti, vrátil mu škodoradosť, hovoril to so zmesou škodoradosti, (dupľovaná) dávka škodoradosti*, môže mať rôzne rozmery (intenzitu): *malá/veľká škodoradosť* a špecifickú kvalitu: *jemná škodoradosť*.

Ako sme už uviedli, bázou konceptualizácie pojmu *škodoradosť* je aj mentálna schéma nádoba, čerpajúca z jedného z elementárnych ľudských inštinktov – z pudu teritoriality. Vymedzovanie hraníc je aktom kvantifikácie. Objekty, ktoré ohraničujeme (ľudia, entity, územie), majú isté rozmery, veľkosť, na základe čoho ich dokážeme kvantifikovať, prípadne ich vymedzujeme prostredníctvom termínov množstva substancie, ktorá je v nich obsiahnutá (Lakoff – Johnson, 2002, s. 44).

Orientácia dnu/vo vnútri – von nám umožňuje naše telo kognitívne vymedzovať ako nádobu, ktorá je od externého sveta izolovaná prostredníctvom hranice – pokožky. Uvedenú mentálnu schému premietame aj do uvažovania a jazykového stvárnenia iných hmotných entít, napríklad premiestňovanie sa z jedného dopravného prostriedku do iného (z električky do autobusu a podobne) chápeme ako pohyb z jednej nádoby do inej. Prepozícia „z”/„zo“ indikuje smerovanie z interného priestoru, predložka „do“ vyjadruje naopak pohyb dovnútra priestoru, ktorý vymedzujeme ako objekt alebo plochu.

Na základe mentálnej štruktúracie skúsenosti s nádobou, s ohraničeným územím, uvažujeme nielen o priestore, ale aj o hmotných entitách či látkach rôzneho skupenstva. Ak plávame v bazéne, ako nádobu nevnímame len umelú nádrž, ale aj samotnú vodu, v ktorej sa pohybujeme. Daná skúsenostná báza je východiskom množstva pojmových metafor, prostredníctvom ktorých konceptualizujeme abstraktné entity (v tomto prípade *škodoradosť*) ako fyzické objekty/substancie v nádobe (v našom tele, často v srdci – v sídle emócií): *je plný/naplnený škodoradosťou, má v sebe škodoradosť, cíti v srdci škodoradosť, skrsla v nej škodoradosť, hrud' sa jej naplnila škodoradosťou, vz máha sa v ňom škodoradosť, škodoradosť v ňom poskočila ako pokrievka na hrnci.*

Metaforická konceptualizácia *škodoradosti* ako hmotnej entity v nádobe je mentálnou bázou frekventovaných obrazných spojení, ktoré poukazujú na senzorycky percipovateľné symptómy emočného prežívania: *neunikla mu škodoradosť v jej úsmeve, pozerá sa so škodoradosťou sršiacou z očí, cítim škodoradosť vo výraze jeho tváre a v jeho hlase, v pohľade sa mu mieša škodoradosť so závišťou, má pohľad plný škodoradosti, tvár má plnú škodoradosti.* Uvedené kognitívne metafory zdôrazňujú externé prejavy *škodoradosti*, koncentrované v očiach (v pohľade), v tvári, prípadne v hlase, t. j. v nádobách na emócie.

V SNK sme zaevidovali aj sporadický výskyt diferentnej konceptualizácie *škodoradosti* ako samotnej nádoby (vymedzeného priestoru): *otvorená škodoradosť*. Primárny význam adjektíva *otvorený* indikuje voľný vstup. Sekundárne je v tomto prípade obohatené o metaforický sémantický odtienok. Pomenúva neskrývanú, zjavnú, očividnú *škodoradosť*.

Záver

Na rozdiel od bohatého súboru metaforických konceptualizácií *závisťi* so zdrojovou oblasťou farieb (*zblednúť/zozelenieť/žltnúť/červenieť/fialovieť/osivieť od závisťi, čierna závisť*) podobné štandardizované spojenia, v ktorých

je zakomponovaný koncept *škodoradosť*, v Slovenskom národnom korpuse absentovali. Zaevidovali sme len jednu kognitívnu metaforu, v ktorej je obsiahnuté verbum *podfarbiť* s významom: „... dodať niečomu istý nádych, ráz...“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003, s. 492): *citlivosť Mexičanov je podfarbená škodoradosťou*. Abstraktný koncept *škodoradosť* sa v slovenskom jazyku nespája s farebným spektrom.

Konceptualizácia *škodoradosti* potvrdila metaforickú koncentráciu konceptov emócií do srdca, prípadne do oblasti srdca. Ako už bolo spomenuté, umiestnenie emócií do srdca, ktoré interpretujeme ako protipól hlavy (nádoba na mentálnu aktivitu), odráža transkulturné diferencie. Diferencie prameniace v odlišných náboženských či filozofických predstavách a kultúrne podmienených tradíciách. Metaforické vyjadrenia typu: *škodoradosť jej žiari z očí, z tváre atd.*, ktoré implikujú lokalizáciu v hlave, informujú iba o externých, pozorovateľných signáloch prežívania emócie. Jej vnútorné umiestnenie je centralizované v srdci, t. j. v nádobe na emócie.

Diferentná konceptualizácia je charakteristická napríklad pre čínsky, kórejský, japonský jazyk (nádobou na emócie, ale aj na rozumovú činnosť je srdce) či jazyky používané v oblasti Indonézie (nádobou na emócie je pečeň). Emócie sú koncentrované do brušnej dutiny aj v spoločenstve austrálskych domorodcov. Dôvodom je miesta medicínska tradícia, ktorá vychádza z presvedčenia, že choroby spôsobuje porušenie tabu. Je ním konzumácia zakázaného druhu potravín (Siahaan, 2008). Zaujímavé je, že aj napriek interpretácii srdca ako centra akejkoľvek aktivity, sú niektoré emočné stavy v čínskom jazyku tiež lokalizované do oblasti brucha. Napríklad úzkosť je umiestnená v žalúdku, hnev a ustarostenosť v slezine, strach v obličkách a v žlčníku. Podobne v japonskom jazyku je nádobou na smútok, úzkosť a hnev pečeň a žalúdok (Yu, 2008). Diferentná lokalizácia emócií do brušnej dutiny sa v daných jazykoch vzťahuje výhradne na emocionálne stavy negatívneho charakteru. Pre európske jazykovo-kultúrne spoločenstvo nie je charakteristická. Metaforická lokalizácia *škodoradosti* do brušnej dutiny absentovala.

Napriek tomu, že z biologického aspektu (aktivita mozgových centier) má *škodoradosť* na človeka pozitívny účinok (pocit fyzického uspokojenia), jej kognitívne a jazykové uchopenie v slovenskom jazykovom a kultúrnom spoločenstve dokazuje, že v kognícii sa spája primárne s negatívnymi konotáciami. Mentálne štruktúry, zrkadliace sa v konceptuálnych metaforách, implikujú vnímanie *škodoradosti* ako uchvacujúceho externého živlu, nepriateľa, zraňujúcej či deformačnej entity. Jej negatívnu evalváciu (predovšetkým z morálneho aspektu) potvrdzujú aj atribúty vyexcerpované zo SNK: *škodoradosť – zákerná, perfídna, cynická, vulgárna, krutá/ukrutná, odporná, oplzlá, zvrátená, divá, hlúpa, farizejská, nepriateľská, sadistická, závistlivá, zlomysel'ná*.

Tabuľka – Prehľad konceptuálnych metafor pojmu škodoradosť

Konceptuálne metafory pojmu škodoradosť	Kognitívne metafory ako jazykové realizácie konceptuálnych metafor pojmu škodoradosť
ŠKODORADOSŤ JE PROTIVNÍK	„nemôže sa ubrániť škodoradosti“
ŠKODORADOSŤ JE ŽIVÁ BYTOŠŤ	„často sa stretáva so škodoradosťou“
ŠKODORADOSŤ JE DEFORMAČNÝ/DEŠTRUKČNÝ ČINITEL	„zlomila ho škodoradosť/škodoradosť mu znetvorila črty tváre“
ŠKODORADOSŤ JE CHOROBA	„nakazil ho škodoradosťou“
ŠKODORADOSŤ JE PACIENT	„chorá škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE HORÚCA ENTITA/OHEŇ	„blčí v ňom škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE ZVIERA	„popustil uzdu škodoradosti“
ŠKODORADOSŤ JE RASTLINA	„rastie v ňom škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE ZÁPALNÁ LÁTKA	„výbuch škodoradosti“
ŠKODORADOSŤ JE HORÚCA KVAPALINA	„chcel potlačiť náhle vyvretú škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE TEKUTINA (ŠÍRIACA SA)	„dvíha sa v ňom vlna škodoradosti“
ŠKODORADOSŤ JE ZVUK	„v jeho hlase počujem škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE PACH	„jeho postoj zaváňa škodoradosťou“
ŠKODORADOSŤ JE POTRAVA	„trpká škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE ZDROJ SVETLA	„škodoradosť mu svieti z očí“
ŠKODORADOSŤ JE TOVAR	„škodoradosť je žiadaný tovar“
ŠKODORADOSŤ JE ENTITA	„vrátil mu škodoradosť“
ŠKODORADOSŤ JE ENTITA/SUBSTANCIA V NÁDOBE	„je naplnený škodoradosťou“
ŠKODORADOSŤ JE NÁDOBA	„otvorená škodoradosť“
ORIENTAČNÁ METAFORA	absentuje

BIBLIOGRAFIA

- ATKINSONOVÁ, R. L. a kol.:** *Psychológia*. Praha: Victoria Publishing 1995. 864 s. ISBN 80-85605-35-X.
- CIPRIANOVÁ, E.:** *Metafora ako kognitívny, jazykový a kultúrny fenomén v angličtine*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2013. 109 s. ISBN 978-80-558-0414-9.
- DINKA, P.:** *Slovenské masmédiá – metódy manipulácie*. Bratislava: Politologický odbor Matice slovenskej 2008. 293 s. ISBN 978-80-8061-328-0.
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.:** *Psychologický slovník*. Praha: Portál 2004. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. **J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj**. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.
- KÖVECSES, Z.:** *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. 314 s. ISBN 0-521-69612-7.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M.:** *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press 2003. 256 s. ISBN 0-226-46801-1.
- LAZARUS, R. S.:** Thoughts on the relations between emotion and cognition. In: *Approaches to emotion*. Ed. K. Scherer – P. Ekman. New Jersey: Hillsdale 198, s. 247–257.
- MATIOVÁ, M.:** Relácia doslovnosti a metaforickosti, analýza konceptuálnych metafor. In: *Študentská veda 2*. Ed. Z. Gadušová. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2013. 28 s. ISBN 978-80-558-0466-8.
- NAKONEČNÝ, M.:** *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář 1995. 397 s. ISBN 80-85255-74-X.
- PEASE, A. – PEASE, B.:** *The Definitive Book of Body Language*. Buderim: Pease International 2004. 392 s. ISBN 1-9208160-7-0.
- POKORNÝ, J.:** *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada 2010. 352 s. ISBN 978-80-247-2843-8.
- SIAHAAN, P.:** Did he break your heard or your liver? A contrastive study on metaphorical concepts from the source domain ORGAN in English and in Indonesian. In: *Culture, Body, and Language: Conceptualizations fo Internal Body Organs across Languages and Cultures*. Ed. F. Sharifian – R. Dirven – N. Yu. Berlín – New York: Mouton de Gruyter 2008, s. 45–74. ISBN 978-3-11-091622-1.
- Slovník slovenského jazyka IV. S – U*. Red. Š. Peciar. 1. ed. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s.
- STUHLÍKOVÁ, I.:** *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál 2007. 232 s. ISBN 978-80-7367-282-9.
- TAKAHASHI, H. et. al.:** *When Your Gain Is My Pain and Your Pain Is My Gain: Neral Correlates of Envy and Schadenfreude*. In: Science, 2009, roč. 323, č. 3, s. 937–939. ISSN 1165604.
- VAŇKOVÁ, I.:** *Co na srdci, to na jazyku*. Prague: Karolinum 2005. 342 s. ISBN 80-246-0919-3.
- YU, N.:** The Chinese Heart as the Central Faculty of Cognition. In: *Culture, Body, and Language: Conceptualizations fo Internal Body Organs across Languages and Cultures*. Ed. F. Sharifian – R. Dirven – N. Yu. Berlín – New York: Mouton de Gruyter 2008, s. 131 – 168. ISBN 978-3-11-091622-1.

Elektronické zdroje

Slovak National Corpus – prim-6.1-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied 2013. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.